

سورج مڪي ۽ جي پوک

Sunflower Cultivation

DIRECTORATE INFORMATION
AGRICULTURE EXTENSION SINDH

زرعي اطلاعات، زرعي توسيع
زراعت کاتو حڪومت سنڌ

2021-2022

سورج مڪي هڪ غير روايتي نفعي بخش تيلي بچ آهي. هن فصل نون تيلي بجن ۾ پنهنجي اهم جاءِ ولاري آهي. انهيءَ جو مڪيه سبب هي آهي ته هي فصل مڪيه فصلن جي ترتيب ۾ رڪاوٽ نٿو بڻجي، بلڪ بهار ۽ سرءَ جي مندن ۾ اهڙي طرح شامل ٿي وڃي ٿو، جنهن ۾ ڪڻڪ ۽ وونٽڻ وارا فصل به وقت سر آساني سان پوکي سگهجن ٿا. ڪمند سان ٻئي فصل طور پوکي سگهجي ٿو ۽ سارين کان پوءِ دوباري فصل طور پوکي ڪري سگهجي ٿو. هي فصل ٿوري عرصي ۾ گهٽ پاڻي تي تيار ڪري سگهجي ٿو. انهيءَ لاءِ ٻوڏ وارين ايراضين ۾ فصلن جي پوکي جي ترتيب ۾ سورج مڪي کي شامل ڪرڻ گهرجي، جنهن سان ٻوڏ وارين ايراضين ۾ زراعت جي بحالي لاءِ هي فصل نهايت ئي ڪارآمد ثابت ٿيندو.

انسانن ۾ دل جي تڪليف، هاءِ بلڊپريشر ۽ جسم ۾ چرٻيءَ جي جملي وڃڻ وارين خطرناڪ بيمارين جي وڌڻ سبب، کاڌ خوراڪ ۾ تيل جي واهپي جو رجحان وڌي رهيو آهي ۽ اهو ڪاڇرو تيل جي تيلي بجن وارن فصلن مان حاصل ٿئي ٿو. تن مان سورج مڪي اهم فصل آهي.

پوکيءَ جو وقت (Sowing Time):

سورج مڪيءَ جي فصل مان به بهتر پيداوار حاصل ڪرڻ لاءِ ان جي سفارش ڪيل وقت تي پوکي ڪرڻ تمام ضروري آهي، ته جيئن وقتائتي پوکي ڪرڻ سان فصل جي صحيح نشوونما ٿئي ۽ ايندڙ فصل لاءِ وقت سر زمين به خالي ٿي سگهي.

سورج مڪيءَ جي پوکي هيٺين سفارشن موجب ڪرڻ گهرجي:

پوکيءَ جي مندن جو ڪوشوارو

پوکيءَ جو وقت		فصل
اتر سنڌ	ڏکڻ سنڌ	
فيبروريءَ جو سڄو مهينو	پهرين جنوري کان 15 جنوري	بهار وارو فصل (Spring Crop)
آگسٽ جو سڄو مهينو	پهرين آگسٽ کان 15 آگسٽ	سرءِ وارو فصل (Autumn Crop)

سفارش ڪيل جنسون ۽ بچ جو مقدار (Recommended Varieties & Seed Rate)

سورج مڪيءَ جون ٻن قسمن جون جنسون ٿين ٿيون، هڪڙيون ڊيسي جنسون جهڙوڪ: ايچ او-1 (HO-1) ۽ ٻيون به سريون جنسون يعني هائبرڊ (Hybrid) بچ جو مقدار هيٺينءَ ريت سفارش ڪجي ٿو:

ڪريا چٽ ڪيڙ پوک	ناڙي پوک	جنس
ساڍا ٽي ڪلوگرام في ايڪڙ	3 ڪلوگرام في ايڪڙ	1. ڊيسي جنس (HO-1)
2 ڪلوگرام في ايڪڙ	ڏيڍ ڪلوگرام في ايڪڙ	2. ٻه سري جنس (Hybrid)

سورج مڪيءَ جي ڊيسي جنس پوکڻ جي صورت ۾ هيٺين خاص ڳالهين تي چڱيءَ ريت عمل ڪجي. ڊيسي جنس هڪ جاءِ تي 10 ايڪڙن کان وڌيڪ هر گز پوکڻ نه گهرجي. چاڪاڻ ته ڊيسي جنس ۾ لڳ جو عمل جيتن ۽ مڪين وغيره جي معرفت ٿئي ٿو جيڪي ساڳي ايراضيءَ ۾ گهٽ هوندا آهن. ڊيسي جنس واري فصل ۾ هٿرادو ماکيءَ جون ڪالونيون رکڻ سان پيداوار تي تمام گهڻا مثبت اثر پون ٿا. چاڪاڻ ته ماکيءَ جون مڪيون هڪ گل کان ٻئي گل ڏي رس چوسڻ لاءِ اڏامنديون رهن ٿيون جنهن جي ڪري جنسي ميلاپ ٿيندو آهي ۽ نتيجي ۾ گلن ۾ ٻج ٺهڻ شروع ٿي ويندو آهي. هڪ اندازي موجب فصل ۾ ماکيءَ جون ڪالونيون رکڻ سان ٽيڻ تي پيداوار وڌيڪ حاصل ڪري سگهجي ٿي. ان لاءِ شعبه ريشم سازي و ماکيءَ جي پالنا پيلو کاتو حڪومت سنڌ آڻوڀان، يونٽ نمبر 3، لطيف آباد، حيدرآباد سان رابطي ۾ اچڻ گهرجي. سورج مڪيءَ جي ڊيسي جنس جو تصديق ٿيل ٻج تبلي ٻجن جي تحقيقي مرڪز ٽنڊوڄام مان مناسب اگهه تي آبادگار آفيس جي ڪم ڪار وارن ڏينهن مان ڪنهن ڏينهن تي خريد ڪري سگهن ٿا. جڏهن ته هائبرڊ ٻجن جي پوکيءَ لاءِ ڀروسي وارو ٻج پوکجي.

زمين جي چونڊ (Land Selection):

سورج مڪيءَ جي پوکيءَ سم وارين، گهڻين ڪلرائين ۽ وارياسين زمينن کان سواءِ ٻين سمورين زمينن ۾ ڪري سگهجي ٿي، پر وچولين لٽياسين زمينن، جن ۾ وٽاڻ جو پاڻ يا ساڻو پاڻ پيل هجي تن ۾ سورج مڪي پوکڻ سان وڌيڪ پيداوار حاصل ٿيندي. چاڪاڻ ته زمين کي ساهي نه ڏيڻ، فصل مٿان فصل پوکڻ، فصلن جي وارڻ نه ڪرڻ ۽ فصلن کي گهڻي ڪيميائي پاڻ ڏيڻ جي ڪري زمين جي زرخيزي تمام گهڻي گهٽجي وئي آهي. زمين ۾ نامياتي مادي کي وڌائڻ جا ٻه ذريعا آهن. هڪ سائي پاڻ وارن فصلن جو استعمال ۽ ٻيو وٽاڻ جي پاڻ جو زمين ۾ هر ٽئين سال استعمال تمام ضروري آهي.

سائوڀاڻ (Green Manure):

سائي پاڻ لاءِ سٺي، گوار، جنتر، برسيم ۽ لوسڻ وغيره سفارش ڪيا وڃن ٿا جن منجهان سٺيءَ کي سائي پاڻ لاءِ مٿي مهيني ۾ گوار کي اپريل کان جولاءِ تائين ۽ جنتر کي مارچ کان جولاءِ تائين پوکجي ۽ اهي جڏهن اٽڪل سٺ ڏينهن کن جا ٿين ته بيٺل فصل ۾ مٿان سانهر گهمائجي ته جيئن فصل زمين تي سمهي پوي بعد ۾ ٽريڪٽر

ذريعي روتاوئير ڏيئي، ان کي زمين ۾ ملائي، مٿان ريڇ جو پاڻي ڏجي. ريڇ کان پوءِ جيئن ئي زمين وٽ ۾ اچي ته هر ڏئي وري پيو ريڇ جو پاڻي ڏجي. ان ٻئي ريڇ کان پوءِ زمين وٽ ۾ اچڻ تي سورج مڪي ۽ جي سرءُ واري فصل جي پوکي ۽ لاءِ زمين تيار ڪجي.

ساڳيءَ ريت وري سورج مڪي ۽ جي بهار واري فصل جي پوکي ۽ لاءِ زمين ۾ ساڻي پاڻ لاءِ لوسٽ يا برسيم پوکڻ گهرجي. لوسٽ ۽ برسيم سيپٽمبر جي وچ کان نومبر جي وچ تائين پوکڻ گهرجي. جن جو هڪ ٻه لوب لٽڻ کان پوءِ مٿئين طريقي موجب بينل فصل کي زمين ۾ ملائي زمين پوکي ۽ لاءِ تيار ڪجي.

وٽان جو پاڻ (Farm Yard Manure):

وٽان جي پاڻ ۾ زمين جي بهتريءَ واري خاصيت ۽ پوٽن لاءِ گهربل خوراڪي جزا جهڙوڪ: نائٽروجن، فاسفورس، پوٽاشيم، سلفر، ڪئلشيم، مئگنيشيم، فيرس، زنڪ، ڪاپر، مينگنيز، مولبڊينم ۽ بوران ٿين ٿا. ليڪن وٽان جي پاڻ مان پريور فائڊو حاصل ڪرڻ لاءِ، ان جو صحيح طرح سان استعمال تمام ضروري آهي. جنهن جي بنيادي ڳالهه پاڻ جو گريل سٽريل هجڻ آهي. جڏهن ته عام طرح اهو ڏٺو ويو آهي ته آبادگار تازو پاڻ زمين ۾ وجهي پوکي ڪن ٿا، جنهن جي ڪري فصل ۾ گندگاهه جو تمام گهڻو مسئلو ٿئي ٿو ۽ ان سان گڏ تازو وٽان جو پاڻ فصل لاءِ مؤثر به ثابت نٿو ٿئي.

گريل سٽريل پاڻ جو سورج مڪي ۽ جي فصل لاءِ ان ريت استعمال ڪجي ته سورج مڪي ۽ جي پوکي ۽ لاءِ چونڊيل زمين کي جيڪڏهن اڳ ۾ ساڻو يا وٽان جو پاڻ ناهي ڏنل ته پوءِ 150 کان 200 مرڻ في ايڪڙ جي حساب سان وجهي فوري طور هر ڏئي زمين سان ملائي ريڇ ڪجي. ريڇ کان پوءِ جيئن زمين وٽ ۾ اچي ته هر ڏئي وري پيو ريڇ ڪجي. ٻئي ريڇ کان بعد زمين وٽ ۾ اچڻ تي پوکي ۽ لاءِ زمين تيار ڪجي.

زمين جي تياري (Land Preparation):

سورج مڪي ۽ جي پوکي ۽ لاءِ زمين کي چڱيءَ طرح ٻه اونها هر ڏئي مٿان سانهر گهمائي پتر پيچجن. جي زمين هلڪي ڪلرائي هجي ته ان ۾ سب سوائلر سان زمين کي هر ڏئي مٿان پترن پيچڻ لاءِ سانهر ڏجي. جنهن کان پوءِ زمين ۾ بارابندي ڪجي. بارابنديءَ لاءِ زمين کي ڏهن ڏهن ويسن ۾ ورهائي پٺان پٺجن ۽ بارابندي ڪرڻ دوران ٻارن جي وچ ۾ پاڻي ڏيڻ ڪاٺ ناليون اهڙيءَ طرح ٺاهجن، جيئن هر ٻاري کي پاڻي جدا جدا ۽ آسانيءَ سان هڪجهڙو اچي سگهجي.

بارابندي ڪرڻ کان پوءِ زمين کي سنوت ۾ آڻڻ لاءِ ڪيٽ گهمائجي. زمين جي سنوت جي اهميت ڏينهنون ڏينهن وڌي رهي آهي. ان لاءِ ليزر ليولر سان سنوت مان بهتر نتيجا حاصل ٿيا آهن.

سڪيءَ زمين کي تيار ڪرڻ کان پوءِ چڱيءَ طرح ريڇ ڪجي ۽ اها ريڇ واري زمين جڏهن وٽ ۾ اچي ته ٻيهر ڪيٽ هڻي ڌڙي دڪي سڌي ڪري بعد ۾ ساڻي ۽ جا به هر ڏئي، مٿان سهاڳو گهمائجي، پر جي وٽان جو پاڻ وڌل هجي ته ان کي وري پيو ريڇ ڪري زمين تيار ڪجي.

پوکيءَ جا طريقا (Sowing Methods):

پوکيءَ جا جيئن ته مروج ت طريقا آهن، هڪڙو ڇت کيڙ، ٻيو گري يعني گپ ۾ ٻج ڇنڻ ۽ ٽيون طريقو آهي، ناڙيءَ رستي پوکي ڪرڻ. جيڪي مختلف حالتن ۾ ماحول ۽ ضرورت مطابق عمل ۾ آندا وڃن ٿا. هنن ٽنهي طريقن مان ناڙي ڪامياب پوک آهي.

ناڙي پوک ۾ قطارن جي وچ ۾ مفاصلو سوا ٻه کان اڍائي فوٽ رکڻ گهرجي ۽ ٻوٽن جي وچ ۾ مفاصلو 9 انچ بيهارجي. ناڙي ڪوشش ڪري تربيڪٽر ذريعي ڪجي. ناڙي رستي پوکي ڪرڻ جي ڪري ٻج جو ڦوٽهڙو سنو ٿئي ٿو. ناڙيءَ واري پوک سان اوڙيون سڌيون ۽ کليل ٿين ٿيون، جن مان هوا ۽ سج جي روشني آسانيءَ سان گذر ڪري ٿي ۽ انهن جي موجودگيءَ ۾ ٻوٽا پنهنجو کاڌ خوراڪ پنن رستي بهتر نموني تيار ڪن ٿا، جنهن ڪري ٻوٽن جي واڌ ويجهه سٺي ٿئي ٿي.

ناڙيءَ واري پوک ۾ گڏ، ڪيميائي پاڻ ۽ جيت مار دوائون آسانيءَ سان، ٿوري وقت ۾ ۽ بهتر نموني ڏني سگهجن ٿيون.

سارين ۾ پوکي:

سارين جي عام مندائتي فصل ۾ به آخري پاڻي ڏيڻ کان پوءِ گپ ۾ سورج مڪيءَ جو ٻج ڇڻي سگهجي ٿو. پر ان ريت پوکي ڪرڻ لاءِ ٻج کي 6 ڪلاڪ پاڻيءَ ۾ پُٺائي پوءِ ڇتجي ته ڦوٽهڙو وڌيڪ سنو ٿيندو. گپ ۾ پوکيل سورج مڪيءَ جيستائين سارين جو لابلارو ٿيندو تيستائين ڦوٽهڙو ڪري ويندو ۽ لابلاري کان پوءِ پنهنجي بهتر نشوونما ڪري سگهندو. ان پوک تي خرچ تمام گهٽ اچي ٿو ۽ وقت جي بچت به ٿئي ٿي، پر ان فصل مان ايتري پيداوار نه لهندي.

زيرو تليج ناڙي رستي پوک:

پاڻي ۽ خرچ بچائڻ لاءِ سورج مڪيءَ جي دويلاري فصل طور سارين جي فصل مان واندي ٿيل زمين ۾ فوري طور تي زيرو تليج ناڙيءَ رستي پوکي سگهجي ٿو. زيرو تليج ناڙيءَ ذريعي پوکي ڪرڻ سان زمين کي هر ڏئي ٺاهڻ جي ضرورت نٿي پوي هيءَ ناڙي زراعت کاتي سنڌ جي زرعي انجنيئرنگ واري شعبي جي ڪنهن ويجهي آفيس سان مشورو ڪري وٺڻ گهرجي يا ڪنهن پاڙي واري زميندار وٽ هجي ته اها استعمال ڪجي. زيرو تليج ناڙيءَ رستي پوکي ڪرڻ لاءِ اوڙن جي وچ ۾ اڍائي فوٽن جو مفاصلو رکجي.

ٻئي پوک:

سورج مڪي ڪمند جي فصل ۾ ٻئي پوک طور به پوکيو وڃي ٿو. جنهن لاءِ سرءُ ۽ بهار جي مندن ۾ ڪمند پوکي ڪري جيڪو پاڻي ڏجي، انهيءَ پاڻيءَ کان پوءِ جيئن ئي زمين وٽ ۾ اچي ته سورج مڪيءَ جي ناڙيءَ رستي ڪمند جي اوڙن جي وچ ۾ سورج مڪيءَ جي پوکي ڪري وڃجي. ڪمند ۾ سورج مڪي پوکڻ سان سورج مڪي ڪمند جي ئي پاڻيءَ ۽ پاڻ تي راس ٿئي ٿو ۽ ڪمند ۾ پوکيل سورج مڪيءَ مان ايتري آمدني ٿي وڃي ٿي، جنهن مان ڪمند جو خرچ آسانيءَ سان لهي وڃي ٿو.

ڪيميائي پاڻ جي گھرج (Requirement of Chemical Fertilizer):

ڪيميائي پاڻ استعمال ڪرڻ لاءِ پنهنجي فصل واري زمين جي مٽيءَ جي چڪاس ڪرائي پوءِ پاڻ ڏيڻ گھرجي ته وڌيڪ بهتر آھي. پر مجبوريءَ واري حالت ۾ سورج مڪيءَ لاءِ سفارش ڪيل زمينن ۾ هيٺينءَ ريت پاڻ ڏيڻ گھرجي:

ڪيميائي پاڻ جون سفارشون

فصل	پاڻ جو قسم	پاڻ جو مقدار في ايڪڙ	پاڻ ڏيڻ جو وقت
موڪي فصل	نائٽروفاس	2 پوريون	پوکيءَ وقت
	يوربا	هڪ پوري	پهرئين پاڻيءَ تي
دوباري فصل	نائٽروفاس	2 پوريون	پوکيءَ وقت
	يوربا	اڌ پوري	پوکيءَ وقت

ڪيميائي پاڻ ڏيڻ وقت ان ڳالهه جو خيال رکڻ گھرجي ته جيڪڏهن ڪنهن سبب جي ڪري سورج مڪيءَ ڪلراني زمين ۾ پوکيو هجي ته ان زمين ۾ فصل کي ڪيميائي پاڻ نه ڏجي. جڏهن ته عام زمينن ۾ سورج مڪي پوکڻ جي صورت ۾ سفارش ڪيل فاسفورس واري پاڻ کي ڳريل سٽريل وٽان جي پاڻ سان گڏائي ڏيڻ گھرجي ته فاسفورس ٻوٽن کي وڌيڪ مؤثر نموني مهيا ٿي ملندو ۽ فاسفورس واري پاڻ جي هڪ پوريءَ کي ٻن وٽان جي پاڻ جي پورين جي نسبت سان پاڻ ۾ ملائي پوءِ چٽجي.

ٻوٽن جو تعداد (Plant Population):

سورج مڪيءَ جي فصل مان بهتر پيداوار وٺڻ ڪاڻ ٻوٽن جو تعداد 20 کان 25 هزار في ايڪڙ هجڻ ضروري آھي.

گڏيءَ مٽي جاڙھڻ (Interculturing & Earthing up):

سورج مڪيءَ جي فصل ۾ ٻه ٻين فصلن جيان گندگاهه ڦٽي ان سان کاڌ خوراڪ ۾ پاڻي پائيوارٿين ٿا ۽ فصل ۾ جيتن جو حملو به وڌي ٿو جنهن جي ڪري فصل جي صحيح نشوونما ٿئي ٿئي. ان ڪري هن فصل ۾ ٽي گڏون ڏيڻ جي ضرورت پوي ٿي. انهن گڏن مان پهرين گڏ پھريون پاڻي ڏيڻ کان اڳ ۾ ڏيڻ گھرجي ۽ باقي ٻه گڏون ٻئي ۽ ٽئي پاڻيءَ کان پوءِ جيئن ئي زمين وٽ ۾ اچي ته ڏيڻ گھرجن. فصل ۾ گڏون ڏيڻ سان زمين کلي ٿي ۽ پاڙون صحتمند ٿي پوئي ٿاين گھربل مقدار ۾ خوراڪ پهچائين ٿيون ۽ ساڳئي وقت جيتن جو حملو گھٽ ٿئي ٿو.

سورج مڪيءَ جي ٻوٽن جي چوڌاري مٽي چاڙھڻ سان پيداوار ۾ بهتريءَ جا نتيجا سامهون آيا آهن تنهن ڪري جڏهن ٻوٽا هڪ فوٽ جيترا ٿين ته انهن جي چوڌاري شام جي وقت مٽي چاڙھجي.

پاڻي ڏيڻ (Water Schedule):

فصل جي پاڻيءَ جي گهرج جو دارومدار آب هوا، زمين جي قسم ۽ زمين جي سيڪ رکڻ واري صلاحيت تي آهي. پنهنجي فصل جي حالت کي ڏسي ۽ پاڻيءَ جي موجودگيءَ کي ذهن ۾ رکي فصل کي پاڻيءَ ڏيڻ گهرجي. سورج مڪيءَ کي پهريون ۽ جڏهن فصل کيري ڏڌر تي هجي ته اهي ٻئي پاڻي هر حال ۾ مقرر وقت تي ڏيڻ گهرجي. هن فصل کي هيٺين ريت عام طور تي پاڻي ڏيڻ جي ضرورت ٿئي ٿي.

سورج مڪيءَ کي پاڻي جي گهرج

پاڻين جو تعداد	بهار ۽ سرءُ جا فصل
پهريون پاڻي	پوکيءَ جي 21 ڏينهن کان پوءِ
ٻيو پاڻي	پهرئين پاڻيءَ جي 15 ڏينهن کان پوءِ
ٽيون پاڻي	فصل ۾ جڏهن گل اچڻ شروع ٿين
چوٿون پاڻي	جڏهن فصل کيري ڏڌر تي هجي

نقصانڪار جيت (Insect Pests):

سورج مڪيءَ جي فصل تي اڇي مک، سائي مهلي، بوجاري ڪينٽين ۽ لشڪري ڪينٽين جو حملو ٿئي ٿو. ليڪن انهن جي ضابطي جو دارومدار پيسٽ اسڪائونٽنگ يعني جيتن جي جاچ پڙتال تي آهي. جنهن ذريعي جڏهن به ڪو هڪڙو يا هڪ کان وڌيڪ جيت نقصان واري حد تي پهتل هوندا، تڏهن انهن جي خاتمي لاءِ ڪنهن مؤثر ڪيميائي دوا جو ڦوهارو ڪجي.

جهار هڪڻ:

سورج مڪيءَ جي فصل ۾ چهار جو مسئلو عام آهي. هن فصل ۾ جيئن گل تڙڙ لڳن ٿا ته مختلف پڪي خاص طور چتون (طوطا) وغيره اڇي ڪڙڪن ٿا. جن جي حملي سبب پهچندڙ نقصان کان بچڻ لاءِ لابياري ۽ ول کي گاهي واري اناج ڪڍڻ تائين چڱيءَ طرح چهار هڪڻ گهرجي.

لابارو، گاهه ۽ ذخيره (Harvesting, Threshing & Storage):

جڏهن سورج مڪيءَ جي گلن جو هيٺيون پاسو سائي رنگ مان ڦري پيلو ٿي وڃي ته لابياري ڪرڻ گهرجي. لابياري کان پوءِ گلن کي ڍيري ۾ اهڙي طرح پڪيڙي رکجي. جيئن اهي هڪ ٻئي کان الڳ هجن، ٻي صورت ۾ اهي چڱيءَ طرح نه سڪي سگهندا ۽ انهن ۾ سينوارجن جو خطرو رهندو. سڪائڻ لاءِ پڪيڙيل گلن کي وقت بوقت صفا سڪڻ تائين اٺائيه ورهجي. صفا سڪل گلن کي سورج مڪيءَ واري ٿريشر ذريعي يا وري جيڪڏهن ول ٿوري هجي ته ڏنڀن سان سٽي ان ڌار ڪري وڪرو ڪجي.

پيداوار (Yield):

سورج مڪيءَ جي موجود جنسن ۾ 25 کان 30 من في ايڪڙ پيداوار ڏيڻ جي صلاحيت آهي، ان لاءِ جيڪڏهن مٿين ڏسيل ڳالهين تي عمل ڪيو ويندو ته يقيناً اها پيداوار حاصل ڪري سگهجي.

وڌيڪ معلومات ۽ رابطي لاءِ

هدايت الله چچڙو

ڊائريڪٽر جنرل
زرعي توسيع سنڌ

غلام مصطفيٰ نانگراج

ڊائريڪٽر زرعي اطلاعات
زرعي توسيع سنڌ

پتو

ڊائريڪٽوريٽ زرعي اطلاعات

زرعي توسيع سنڌ،
بلاڪ-ايف شهباز بلڊنگ حيدرآباد

فون

0229200108، 0229201276

Email:

dir.infoagriext@gmail.com

Dissemination of Agricultural Information among the farming community through demonstration plots & Farmers Field Days, Electronic and Print Media Phase-II